

कवष ऐलूषः। आपः, अपांनपात् वा। त्रिष्टुप्

प्र देवत्रा ब्रह्मणे गातुरैत्वपो अच्छा मनसो न प्रयुक्ति।

मही मित्रस्य वरुणस्य धासिं पृथुज्रयसे रीरधा सुवृक्तिम्॥ १०.०३०.०१

ब्रह्मणे- ब्रह्मवर्चसे। देवत्रा- द्योतमानाः। अपः- मूलशक्तिधाराः। अच्छ- अभिलक्ष्य। मनसो न प्रयुक्ति- मनसः प्रयोग इव। गातुः- गमनशीलः सोमो रसः। एतु- गच्छतु। मित्रस्य- स्नेहाधिदैवताय। वरुणस्य- ऋताधिदैवताय। पृथुज्रयसे- प्रभूतवेगप्राप्त्यर्थम्। महीम्- महतीम्। सुवृक्तिम्- अदोषाम्। धासिम्- धारणाम्। रीरध- साधय ॥१॥

अध्वर्यवो हविष्मन्तो हि भूताच्छाप इतोशतीरुशन्तः।

अव याश्चष्टे अरुणः सुपर्णस्तमास्यध्वमूर्मिमद्या सुहस्ताः॥ १०.०३०.०२

अध्वर्यवः- ध्वररहितलोकमङ्गलकराः। हविष्मन्तः- हव्यवन्तः। भूत- भवत। उशतीः- कामयमानाः। अपः- मूलशक्तिधाराः। उशन्तः- कामयमानाः सन्तः। इत- गच्छत। अरुणः- रोचमानः। सुपर्णः- मुमुक्षामोक्षादिप्रतीको गरुडः। याः। अवचष्टे- पश्यति। ताः। सुहस्ताः- हे शोभनहस्तोपलक्षितशुभकर्मसंपन्ना आपः। अद्य- इदानीम्। आ- आभिमुख्येन। तम्। ऊर्मि- भवतीनां तरङ्गम्। अस्यध्वम्- प्रक्षिपत ॥२॥

अध्वर्यवोऽप इता समुद्रमपां नपातं हविषा यजध्वम्।

स वो ददूर्मिमद्या सुपूतं तस्मै सोमं मधुमन्तं सुनोत॥ १०.०३०.०३

अध्वर्यवः- हे ध्वररहिताः। अपः- जीवोदकानां प्राप्त्यर्थम्। समुद्रम्- हृदयसमुद्रम्। इत- गच्छत। अपां नपातम्- जीवोदकजमग्निं सर्वभूतहितक्रतुम्। हविषा- हव्येन। यजध्वम्- पूजयत। सः- असावग्निः। वः- युष्माकम्। सुपूतम्- अतिपवित्राम्। ऊर्मि- जीवधाराम्। अद्य- इदानीम्। ददत्- ददातु। तस्मै- अग्नये। मधुमन्तम्- मधुरम्। सोमम्- रसम्। सुनोत- निष्पादयत ॥३॥

यो अनिध्मो दीदयदुप्स्वशन्तर्य विप्रास ईळते अध्वरेषु।

अपां नपा॒न्मधु॑मती॒रपो दा॒ याभि॒रिन्द्रो॑ वावृ॒धे वी॒र्याय॑ ॥ १०.०३०.०४

यः । अनिध्मः- इध्मरहित एव । स्वत इति भावः । अप्सु अन्तः- जीवोदकेषु । दीदयत्- ज्वलति ।
यम् । विप्रासः- मेधाविनः । अध्वरेषु- ध्वररहितेषु उपासनेषु । ईळते- स्तुवन्ति । अपां नपात्-
जीवोदकजः सन् । तादृश अग्रे । याभिः । इन्द्रः- परमेश्वरः । वीर्याय । वावृधे- अभिवृद्धः । ताः ।
मधुमतीः- माधुरीः । अपः- मूलशक्तिधाराः । दाः- देहि ॥४॥

याभिः सोमो मोद॑ते हर्ष॑ते च कल्या॒णीभि॑र्युवतिभि॒र्न मर्यैः॑ ।

ता अध्व॑र्यो अ॒पो अ॒च्छा परे॑हि यदा॒सिञ्चा ओष॑धीभिः पुनी॒तात् ॥ १०.०३०.०५

कल्याणीभिः- मङ्गलाभिः । युवतिभिः- तरुणीभिः । मर्यो न- मर्त्य इव । याभिः- यैः । सोमः- रसः ।
मोदते- तृप्तः । हर्षते च- प्रोत्साहितश्च । ताः- तानि । अपः- जीवोदकानि । अच्छा- अभिलक्ष्य ।
परेहि- प्रतिगच्छ । अध्वर्यो- हे ध्वररहित । यत्- यदा । आसिञ्चः- सिञ्चसि । तदा । ओषधीभिः-
सोमैरित्यर्थः । रसैः । पुनीयात्- पुनीहि ॥५॥

एवे॒द्यूने॑ युव॒तयो॑ नमन्त॒ यदी॑मु॒शन्न॑शतीरेत्य॒च्छ ।

सं जा॑नते॒ मन॑सा॒ सं चि॑कित्रेऽध्व॒र्यवो॑ धिष॒णाप॑श्च दे॒वीः ॥ १०.०३०.०६

यत्- यदा । ईम्- एताः । उशतीः- कामयमाना मूलशक्तिधाराः । अच्छ- अभिलक्ष्य । उशन्-
इच्छन् । अग्निः । एति- गच्छति । तदा । यूने- युवकायाम्नये । युवतयः- मूलशक्तिधाराः । एव-
एवम् । नमन्त- नमस्कुर्वन्ति । देवीः आपश्च- दिव्या मूलशक्तिधाराश्च । अध्वर्यवो धिषणा-
ध्वररहिताग्नेर्धीश्च । सं जानते- सम्यक् जानन्ति । सं चिकित्रे- सम्यक् परस्परं पश्यन्ति ॥६॥

यो वो वृ॒ताभ्यो॑ अकृ॒णोदु॑ लो॒कं यो वो म॒ह्या अ॒भि॒शस्ते॑रमु॒ञ्चत् ।

तस्मा॒ इन्द्रा॑य॒ मधु॑मन्त॒मूर्मि॑ दे॒वमा॑र्दनं प्र हि॒णोत॑नापः ॥ १०.०३०.०७

यः । वृताभ्यः- आवृताभ्यः । वः- युष्मभ्यम् । लोकम्- बन्धनान्निर्गत्य बहिः प्रवाहार्थं स्थानम् ।
अकृणोत्- कृतवान् । यः । वः- युष्मान् । मह्याः- महत्याः । अभिशस्तेः- हिंसायाः । अमुञ्चत्-

मुमोच । तस्मै । इन्द्राय- ईशनाधिदेवताय । मधुमन्तम्- मधुरम् । देवमादनम्- दिव्यानन्दम् ।
ऊर्मि- तरङ्गम् । आपः- हे मूलशक्तिधाराः । प्रहिणोतन- प्रेरयत ॥७॥

प्रास्मै हिनोत मधुमन्तमूर्मि गर्भो यो वः सिन्धवो मध्व उत्सः ।

घृतपृष्ठमीड्यमध्वरेष्वापो रेवतीः शृणुता हव मे ॥ १०.०३०.०८

सिन्धवः- हे मूलशक्तिधाराः । यः । वः- युष्माकम् । गर्भः- गर्भस्थः । मध्वः उत्सः- मधुरस्य
प्रस्रवः । तम् । घृतपृष्ठम्- ज्योतिष्मन्तम् । ईड्यम्- स्तुत्यम् । मधुमन्तम्- मधुरम् । ऊर्मि-
रसतरङ्गम् । अस्मै- इन्द्राय । प्रहिणोत- प्रेरयत । अध्वरेषु- ध्वररहितोपासनेषु । रेवतीः-
दानयोग्यसंपद्युताः । आपः- मूलशक्तिधाराः । मे- मम । हवम्- आह्वानम् । शृणुत ॥८॥

तं सिन्धवो मत्सरमिन्द्रपानमूर्मिं प्रहेत य उभे इयर्ति ।

मदच्युतमौशानं नभोजां परि त्रितन्तुं विचरन्तमुत्सम् ॥ १०.०३०.०९

सिन्धवः- हे मूलशक्तिधाराः । यः- यो रसः । उभे- उभयमभ्युदयनिःश्रेयसात्मकम् । इयर्ति-
प्रतिपद्यते । तम् । मदच्युतम्- हर्षस्त्रावकम् । औशनम्- कामयमानम् । नभोजाम्- चिदाकाशजम् ।
त्रितन्तुम्- लोकत्रयतन्तुभूतम् । उत्सम्- स्यन्दनशीलम् । विचरन्तम्- सरन्तम् । मत्सरम्-
तर्पकम् । इन्द्रपानम्- इन्द्रभोगम् । ऊर्मि- रसतरङ्गम् । प्रहेत- प्रेरयत ॥९॥

आवर्ततीरधु नु द्विधारा गोषुयुधो न नियवं चरन्तीः ।

ऋषे जनित्रीर्भुवनस्य पत्नीरपो वन्दस्व सवृधः सयोनीः ॥ १०.०३०.१०

अध- अथ । आवर्ततीः- आवृत्ताः । द्विधाराः- अभ्युदयनिःश्रेयसमयधाराः । गोषुयुधः- बद्धासु गोषु
चिद्रश्मिषु सत्सु वृत्रैर्युद्धयमानस्येन्द्रस्य मार्गगाः । न- संप्रति । नियवम्- सोमं रसम् । चरन्तीः-
आचरन्तीः । भुवनस्य- विश्वस्य । जनित्रीः- जननीः । पत्नीः- रक्षिणीः । सवृधः- समानवर्धकीः ।
सयोनिः- समानसदनाः । अपः- मूलशक्तिधाराः । ऋषे- क्रान्तदर्शिन् । वन्दस्व- नमस्कुरु स्तुहि
च ॥१०॥

हिनोता नो अध्वरं देवयज्या हिनोत ब्रह्म सनये धनानाम् ।

ऋतस्य योगे वि ष्वध्वमूधः श्रुष्टीवरीर्भूतनास्मभ्यमापः ॥ १०.०३०.११

देवयज्या- देवयजनाय । नः- अस्मभ्यम् । अध्वरम्- ध्वररहितमुपासनम् । हिनोत- प्रगमयत ।
धनानाम्- संपदाम् । सनये- लाभाय । ब्रह्म- मन्त्रम् । हिनोत- प्रगमयत । ऋतस्य योगे- धर्मयोगे
सति । ऊधः- पयः । ज्ञानमिति भावः । वि ष्वध्वम्- विमुञ्चध्वम् । आपः- जीवोदकधाराः ।
अस्मभ्यम्- नः । श्रुष्टीवरीः- सुखमय्यः । भूतन- भवत ॥११॥

आपों रेवतीः क्षयथा हि वस्वः क्रतुं च भद्रं बिभृथामृतं च ।

रायश्च स्थ स्वपत्यस्य पत्नीः सरस्वती तद्गृणते वयौ धातु ॥ १०.०३०.१२

वस्वः- चित्तवृत्तिस्तम्भकारकाः । वसु स्तम्भे । रेवतीः- दानयोग्यसंपद्युक्ताः । आपः-
मूलशक्तिधाराः । क्षयथ- निवसथ । हि- खलु । भद्रम्- लोकमङ्गलम् । क्रतुम्- सङ्कल्पम् । अमृतम्-
अमरणधर्मं च । बिभृथ- धारयथ । रायश्च- संपदः । स्वपत्यस्य- शोभनापत्यस्य च । पत्नीः-
पालयित्र्यः । स्थ- भवथ । गृणते- स्तुवते मन्त्रयुक्ताय । सरस्वती- सरणवती चोदनाधिदेवता ।
वयः- सुभोगम् । धातु- दधातु ॥१२॥

प्रति यदापो अदृश्रमायतीर्घृतं पर्यासि बिभ्रतीर्मधूनि ।

अध्वर्युभिर्मनसा संविदाना इन्द्राय सोमं सुषुतं भरन्तीः ॥ १०.०३०.१३

आपः- हे मूलशक्तिधाराः । आयतीः- आगच्छन्तीः । घृतम्- ज्योतिः । मधूनि- मधुरान् । पर्यासि-
रसान् । बिभ्रतीः- धारयन्तीः । अध्वर्युभिः- ध्वररहितैः । मनसा- चित्तेन । संविदानाः- संयक्
ज्ञाताः । इन्द्राय- परमेश्वराय । सुषुतम्- सुष्ठु निष्पादितम् । सोमम्- रसम् । भरन्तीः । युष्मान् ।
प्रति अदृश्रम्- अपश्यम् ॥१३॥

एमा अगमन्नेवतीर्जीवधन्या अध्वर्यवः सादयता सखायः ।

नि बर्हिषि धत्तन सोम्यासोऽपां नम्रा संविदानास एनाः ॥ १०.०३०.१४

इमाः- एताः । रेवतीः- संपद्युक्ताः । जीवधन्याः- जीवने भाग्यभूताः । अगमन्- आगच्छन्ति ।
सोम्यासः- सोमपरा रसिका इति भावः । सखायः- हे मित्रभूताः । अध्वर्यवः- ध्वररहितोपासकाः ।

अपां नप्त्रा- अग्निना । संविदानासः- सम्यक् ज्ञाताः । एनाः- एताः । सादयत । बर्हिषि- दर्भासने
चित्तासने वा । नि धत्तन- नियमेन स्थापयत ॥१४ ॥

आग्मन्नापं उशतीर्बर्हिरिदं न्यध्वरे असदन्देवयन्तीः ।

अध्वर्यवः सुनुतेन्द्राय सोममभूदु वः सुशका देवयज्या ॥ १०.०३०.१५

उशतीः- कामयमानाः । आपः- मूलशक्तिधाराः । बर्हिः- दर्भासनं चित्तासनं वा । आ अगमन्-
आगताः । देवयन्तीः- देवकामाः । अध्वरे- ध्वररहितोपासने । नि- नियमेन । असदन्- उपविष्टाः ।
अध्वर्यवः- ध्वररहितोपासकाः । इन्द्राय- परमेश्वराय । सोमम्- रसम् । सुनुत- निष्पादयत । वः-
युष्माकम् । देवयज्या- उपासनम् । सुशका- सुलभतया शक्या । अभूत्- अभवत् ॥१५ ॥

Dr. Rangaraj